

K HUSSERLOVEJ KONCEPCII VNÚTORNÉHO ČASOVÉHO VEDOMIA

FEDOR BLAŠČÁK, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

Blaščák, F.: On Husserl's Concept of Inner Time Consciousness
FILOZOFIA 60, 2005, No 3, p. 170

The paper deals with one of the most fundamental elements of phenomenological theory of knowledge – the constitution of inner time consciousness. It provides a basic introduction into certain parts of Husserl's research, as we can find it in his lectures *Phenomenology of internal time-consciousness* edited by M. Heidegger and E. Stein and published in 1928. Using concrete examples of some perceiving acts (e.g. listening of a melody) the author demonstrates an intentional analysis of perceiving acts in general. The author comes to the conclusion, that the descent of time is grounded on a conscious activity – intentional focusing – of cognitive subject. Time „does not hang“ on „objectively“ temporal objects.

Na začiatku si znázorníme ľubovoľný proces vnímania ľubovoľného časového predmetu,¹ napr. počúvam nejakú melódiu. Jedna z modalít zmyslového vnímania (sluch) melódiu sprostredkúva môjmu vedomiu, ktoré v postupujúcom *plynutí* melódie, kontinuálnym spájaním jednotlivých fáz vytvára *zmysel* vnímaného predmetu. Tento zmysel znamená, že v postupujúcom priebehu fáz platí aj naďalej to, čo sa už neobjavuje, ako uchované v primárnej spomienke (retencionálne podržanie), a zároveň sa naplňuje a bližšie určuje anticipované očakávanie budúceho (protencionálne predjímajenie). Takto sa v kontinuitnej jednote vnemových a vedomých zážitkov (Erlebnisse) uskutočňuje platnosť vnímaného predmetu – hudobnej melódie.

Vnímanie, vždy nový aktuálny vnem, sa vzťahuje na bezprostrednú prítomnosť. Stále sa v tom však prirodzene ohlasuje istá vedomosť o minulom a zároveň očakávanie budúceho. Čo je však spomienka? Istá forma vedomia o minulosti, v spomienke je nejakým spôsobom spoluobsiahnutý vnem minulého objektu poznania. Ako sa však daný fenomén poznania, názorne sprostredkovaný minulým vnemom, konštituuje v poznávanom vedomí v aktuálnom okamihu *teraz*? Ak v abstrahujúcom vedomí skúmame aktuálny vnem, zisťujeme, že jeho intencionálnym výkonom je prezentácia istého rozľahlého a (alebo) trvajúceho objektu poznania; tento predmet sa poznávajúcemu vedomiu sprítomňuje „tu a teraz“ v origináli. V tejto prítomnosti, ktorá je prezentáciou

¹ V nasledujúcom texte budeme popri „predmete“ (nem. Gegenstand) používať aj pojem „predmetnosť“. Pojem „predmetnosť“ zastáva Husserlov termín „Gegenständlichkeit“, ktorým budeme označovať abstraktné entity (napr. číslo alebo nejaký ideálny napr. matematický stav vecí, teoretická alebo fantazijná predstava a pod.) Konštitúcia objektov poznania z radu ideálneho stavu vecí sa odohráva iba na strane poznávajúceho subjektu a jeho kognitívnych aktov. Samotný pojem predmetnosť teda neoznačuje nejakú kvalitu „byť predmetom“ ale istý špecifický typ objektu kognitívnej intencie. V poznávacom procese prináleží predmetnosť vnútornému vnímaniu a konštituuje sa v dôsledku intencie vnútorného vedomia; naproti tomu predmet (Gegenstand) prináleží vonkajšiemu – zmyslovému – vnímaniu (bližšie pozri [4], 226 – 239).

rozľahlého a (alebo) trvajúceho predmetu, je v poznávajúcom vedomí spoluobsiahnutá kontinuita toho, čo už uplynulo (retencií), a zároveň tak aj v druhom smere sled očakávaní v blízkej budúcnosti vnímaného (kontinuita protencií). Pred naším vnútorným zrakom sa tak odhaľuje nové pole výkonov, s ktorými sa fenomenologická teória poznania ako veda o tom, ako poznávame, musela vyrovnáť.

Rozšírenie možnosti danosti predmetu (predmetnosti) mimo aktuálneho zážitku *teraz* znamená, že je možný názor presahujúci aktuálnu prítomnosť (čistý bod *teraz*), teda názorné vedomie má schopnosť intencionalne podržať v príslušných nových *teraz* niečo už aktuálne neexistujúce a môže získavať istotu o minulom bytí určitého súcna na spôsob evidentnej danosti. To stavia pred teóriu poznania zásadne nové úlohy: vyriešenie otázky možnosti našej skúsenosti odvíjajúcej sa v časovom slede, ktorá zároveň vyzýva objasniť podstatu skúsenosti a jej riešenie si bude vyžadovať analýzu konštitúcie časového vedomia. Časové vedomie subjektu je jedným zo základných konštitutívnych prvkov skúsenosti. V snahe pochopiť konštitutívny proces skúsenosti s ohľadom na jej časový charakter nám bude vodiacu niť tvoriť analýza časových zážitkov, to, ako sú v týchto zážitkoch mienené a do nich koncipované *objektívne časové dáta*. „Imanentné obsahy sú tým, čím sú, len pokiaľ v procese svojho práve aktuálneho trvania ukazujú dopredu na budúce a späť na minulé.“ ([1], 40) Patrí teda k podstate imanentných obsahov, ktoré vedomiu sprostredkovávajú konštituované fenomény v priebehu vnemového aktu, že sú časovo „rozpriestrané“.

Ešte predtým však musíme zdôrazniť, že fenomenologickou analýzou nie je možné – a nie je to ani jej cieľom – objasniť to, čomu hovoríme objektívny čas ([3], 167). Objektívny čas nie je možné urobiť predmetom našej skúsenosti, nedokážeme ho vymedziť v obsahu žiadneho intencionalného zážitku vedomia. Objektívny čas, objektívny priestor a na nich vybudovaný objektívny svet reálnych vecí a vecných vzťahov – to všetko sú transcendencie. Patočka ponúka v tejto súvislosti podnetný myšlienkový experiment: Položme si otázku: „Čo je čas?“ Možno nám ako prvé napadne pozrieť sa na hodinky – vidíme nejaké čísla, pohybujúce sa ručičky, prípadne celý zložitý mechanizmus prevodových koliesok. Ale kde je čas? Fenomenologický záujem nesmeruje k analýze existencie času sveta, existencie trvania vecí a vecných vzťahov, zaujíma nás javiaci sa čas, zjavovanie sa trvania ako takého – to sú danosti prístupné názoru. Predpokladáme existenciu času, no nie je to objektívny čas zmyslovej skúsenosti, ale *imanentný čas priebehu vedomia*. „Súvislosti poriadku, ktoré nachádzame v zážitkoch (Erlebnisse) ako v pravých imanenciách, nemôžeme nájsť v empirickom, objektívnom poriadku a rovnako tak sa mu neprispôsobujú.“ ([1], 6)

Konštitúcia časového vedomia je v rámci teórie poznania znázorniteľná na základe intencionalnej analýzy vnímania. Vnímanie sa vzťahuje primárne len na prítomnosť, aktuálny okamih *teraz*. Ľubovoľný predmet objektívne trvá, vo vneme s jeho retencionalitou sa daný predmet konštituuje ako pôvodný časový objekt. Časové objekty sú tie, ktoré v sebe obsahujú istú časovú extenziu, to znamená tie, ktoré trvajú.

Pri zmyslovom vneme (napr. domu oproti) sa môjmu poznávajúcemu vedomiu dávajú isté kognitívne akty – môžem uvažovať nad jeho výškou, tvarom, farbou atď., vo všeobecnosti vnem sprostredkováva rozličné fenomény vnímaného predmetu, avšak nemožno povedať, že vnímam trvanie domu. Vnem trvania a trvanie vnemu nie je to isté (!), ako fenomény poznania sa vnem a trvanie v oblasti imanencie nachádzajú ako

svojbytné, vzájomne na seba nadväzujúce spôsoby danosti. „Je predsa evidentné, že vnem časového objektu má sám časovosť, že vnem trvania sám predpokladá trvanie vnemu, že vnem ľubovoľnej časovej podoby má sám časový charakter.“ ([1], 15)

Časové bytie prezentuje fenomény predmetu, nie predmet samotný. Časové bytie rozpoznávame v tom, čo trvá a čo sa v tomto trvaní mení. Trvanie vecí, napr. domu oproti, je procesom zjavovania sa danej veci, pričom každý jednotlivý jav vecí je niečo, čo trvá a rovnako tak má svoje trvanie aj vec, ktorá sa javí. Vidím dom oproti raz z diaľky, a inokedy zblízka: mám dva rozličné vnemy danej veci, vnemový obsah každého z nich je iný – daný rozličnými fenoménmi sprevádzajúcimi každý jednotlivý vnem. Môžeme povedať, že v danej veci (v dome oproti) ako objekte kognitívnej intencie je obsiahnuté trvanie, vo fenoménoch, v tom, ako sa predmet javí, je daná zmena. Každý jednotlivý vnem domu ho zároveň dáva ako trvajúce vecné bytie.

Reflexia dovoľuje rozlišovať: vnímané – objekt ako *teraz* trvajúci a vnem samotný, konštituovaný fenomén objektu, ktorý má v toku vedomia taktiež isté časové miesto – *teraz* v imanencii. Fenomény tvoria kognitívny materiál, vystupujú v poznávajúcom vedomí ako samodanosti, fenomenalizácia objektov poznania je prvoradá podmienka možnosti poznania, preto ku skúmaniu a analýze podstaty skúsenosti pristupuje vo fenomenológii intencionálna analýza konštitúcie časového vedomia.

Explikujeme teda pojem času, pričom sa snažíme zároveň dopátrať pôvodu času, avšak už v tejto fáze bádania nám musí byť zrejmé, že ako konštituent skúsenosti o veciach nepochádza čas z vecí samotných – **čas nie je na veciach**. Trvanie času totiž nie je imanentným charakterom vnemu ako základu skúsenosti. „A priori času sa snažíme objasniť tak, že skúmame časové vedomie, že odhaľujeme jeho podstatnú konštitúciu a objasňujeme eventuálne k času prináležiace vnemové obsahy a aktové charaktery, ku ktorým apriórne časové určenie esenciálne patrí.“ ([1], 8)

Intencionálne zameranie na predmet – transcendentný časový objekt – reprezentované názorným vnímaním môže poskytnúť poznávajúcemu vedomiu dvojaký spôsob danosti objektu poznania: predmet sa *rozprestiera v trvaní* a vedomie ho poníma v slede vnemov ako kontinuálnu zhodu (vec sa nemení), alebo v priebehu intencionálneho zamerania podlieha predmet, resp. predmetnosť istému druhu zmeny (pohyb, zmena – napr. tón *c* po tóne *b* a pod.). Všetky objekty tohto druhu sa v poznávajúcom vedomí konštituuju ako imanentne dané fenomény, ktoré sa v ňom sukcesívne vykazujú, t. j. plynú ako následnosť. Jedine tak je sukcesia, istý kontinuálny sled aktuálnych, kognitívne relevantných udalostí, prístupná poznávajúcemu vedomiu v názore. Takto môžeme vôbec pociťovať aj nejakú časovú následnosť, pri ktorej sa objektívne vyказuje koexistencia jednotlivých, na seba nadväzujúcich momentov. Jednotlivý vnem, zmyslový názor sa vzťahuje na bezprostrednú aktualitu prežívaného *teraz*. „Originárne časové pole je zjavne ohraničené, presne tak ako pri vneme. Môžeme sa odvážiť tvrdiť, že časové pole ma stále rovnakú extenziu.“ ([1], 19) Predmet ako korelát intencionálneho vedomia sa vo vneme konštituuje ako časový objekt až na základe retencionálneho vedomia daného vnemu. Jedine týmto vedomím môže byť daný *čas*. To, že v každom bode svojho trvania je nazeranie vedomím o tom, čo práve aktuálne bolo, a nie je iba bezprostredným vedomím predmetu, ktorý je *teraz* a v tomto bode sa javí ako trvajúci, prináleží teda k podstate nazerania ako pôvodu skúsenosti o veciach. „Lebo všetko, čo je, to bude,

ako je celkom evidentné a samozrejmé, v dôsledku toho, že bolo, a je v dôsledku toho, že je, v budúcnosti to, čo bolo.“² ([1], 11)

Vráťme sa k názornému príkladu vnímania nejakej melódie. Sled vnemov ponúka jednotlivé, po sebe nasledujúce tóny. Tradičná empiristická teória nám nahovára, že s prichádzajúcim druhým tónom melódie už nepočujem (nevnímam) prvý, s tretím druhý atď., to znamená, že vlastne nemôžem mať ani predstavu o melódii, keďže zreteľne vnímam vždy len jeden, *teraz* aktuálny tón. To je však zjavne pochybné a nedostačujúce vysvetlenie. To, že je uplynulá časť melódie vo vedomí prítomná (sprítomnená), ako aj to, že nezačnem orchestru tliekať v jej priebehu, poukazuje na isté význačné postavenie primárnej spomienky (retencie) a očakávania (protencie) v procese konštitúcie jednotlivých predmetov, resp. predmetností ako časových objektov poznania. Podľa Husserla jedine v poznaní je možné skúmať podstatu predmetu, iba v poznaní je daná a možno ju evidentne nazrieť. Na tomto mieste chceme podotknúť, že skúmanie podstaty ľubovoľného predmetu, nie je možné bez prihliadnutia na podstatný časový charakter každého objektu poznania v procese konštitúcie poznania daného predmetu. Objekty poznania eo ipso časové objekty, teda tie, ktoré tvoria istú jednotu v čase, ktoré v sebe obsahujú istú časovú extenziu, môžu byť transcendentné alebo imanentné. Keďže našou úlohou je fenomenologické odhalenie súvislosti konštitúcie časového vedomia, musíme zo zorného poľa nášho záujmu vylúčiť bádanie v oblasti transcendentii všetkého druhu a sledovať, ako Husserl opisuje imanentné časové objekty a spôsoby, ako sa javia.

V rámci intencionálnej analýzy vnímania odhaľujeme, že to, čo platí pri vnímaní nejakej melódie – časový charakter kontinuálneho tvorenia platnosti –, nachádzame aj v každej jednotlivjej časti daného časového objektu, t. j. v tomto prípade v každom jednotlivom tóne. Tón samotný má takisto časovú extenziu, je taktiež časovým objektom pozostávajúcim z fáz, ktoré v jednote trvajúceho časového objektu vytvárajú vo vedomí kontinuálnu prítomnosť *teraz* vnímaného tónu. V skutočnosti však vnímam vždy len práve aktuálnu fázu trvania tónu, pričom minulé fázy sú dané v retencionálnom vedomí a všetky budúce vedome očakávam. Odhliadnime teraz od tónu ako transcendentného predmetu daného v procese vnímania a skúmajme to, ako sa javí či, presnejšie povedané, ako v reflexívnom vedomí skúmame akt javenia a následne akt vnímania daného tónu.

Nachádzame vo vedomí rozličné fenomény daného tónu, ktoré v totalite svojich na seba nadväzujúcich obsahov spoluvytvárajú podstatu časového predmetu (tónu), ktorého sú fenoménmi. Konštituované fenomény daného predmetu sú ako imanentné objekty obsahmi vedomia, ktoré konštituuje v intencionálnom zameraní poznávacieho procesu ich časovosť. Konštitúcia imanentných obsahov je podľa Husserla výkonom absolútneho toku vedomia. Obsah pojmu intencionality nie je zjavne celkom jednoznačný, nachádzame v ňom rozličnosti podľa toho, či mienime vzťah javu k tomu, čo sa v ňom javí (problém podstaty predmetu/predmetnosti), alebo vzťah vedomia na jednej strane k tomu, čo sa javí v spôsobe danosti – jednotlivému fenoménu alebo vzťah vedomia k tomu, čo sa javí vôbec – danému objektu poznania ([1], 17).³

² „Denn alles, was ist, das wird, wie wölling evident und selbstverständlich ist, in Folge davon, dass es ist, gewesen sein, und ist in Folge davon, dass es ist, ein zukünftiges Gewesenes.“

³ Husserl koncipoval fenomenológiu ako metódu, ktorou možno predísť všetkým skeptickým argumentom spochybňujúcich zákonitú a zmyslom vyplnenú stavbu poznávacieho proce-

Intencionálne zameranie môže spočívať na danom objekte poznania, ako aj na jednotlivom jave – spôsobe danosti objektu, ale zároveň tak môže smerovať aj na zmyslový vnem objektu. Vo vedomí, v ktorom sa konštituuje vnem, sa rovnako konštituuje aj to, čo je vnímané. Vnem predmetu musíme chápať ako primárne vedomie, v ktorom je istý objekt poznania daný – vnímanie je vedomie nejakého predmetu. V tom spočíva význam hesla „Späť k veciam samotným“. Pohybujeme sa však vo fenomenologickom priestore, a to znamená, že danosť vecí je názoru prístupná v jave. Fenomény daného predmetu sa konštituuju vo vedomí ako imanentné objekty, preto hovoríme, že vnímanie je *vedomie daného predmetu*, a nie, že je *vedomím o danom predmete*. (Predmet má účasť na fenoménoch v ktorých sa javí, a fenomény sú účastné vo vedomí poznávajúceho subjektu). K podstate všetkých kognitívnych aktov patrí, že intencionálne vedomie nimi uchopuje transcendentné predmety – *cogitata qua cogitata* –, avšak primárne sa vedomie s predmetnosťami zoznamuje vo fenomenálnom poli, jedine tak je poznanie vôbec možné. V ňom transcendentné predmety všetkého druhu privádzame fenomenologickou redukciou na danosť v imanencii. Tak sa transcendentné predmety v kognitívnom akte nejakého druhu konštituuju ako imanentné objekty – fenomény, absolútne samodané v imanencii. Fenomény sú v procese konštitúcie kognitívneho aktu (intencionálneho zážitku) „nosiťmi“ imanentných obsahov. „Imanentné obsahy sú tým, čím sú, len pokiaľ v procese svojho práve aktuálneho trvania ukazujú dopredu na budúce a späť na minulé.“ ([1], 46) Patrí teda k podstate imanentných obsahov, ktoré vedomiu sprostredkovávajú konštituované fenomény v priebehu vnemového aktu, že sú časovo „rozpriestranené“. Túto časovú extenziu sprostredkujú samotné vnemy – už v nich je možné trvanie a zmena, koexistencia a následnosť. Čistá evidencia samodanej *cogitatio* by stratila akúkoľvek platnosť, keby sme časovú extenziu vylúčili zo sféry evidencie a pravej – pôvodnými impresiami zaručenej – danosti. Danosť predmetu v evidencii teda zabezpečuje aj evidenciou imanentných obsahov.

Vedomie sa zameriava na objekt poznania prostredníctvom javu, v ktorom objekt vykazuje istý spôsob danosti. Fenomén ako imanentná jednota sa tak môže stať predmetom vnútorného vnemu. Pritom je zřejmé, že intencionálne zameranie, reflexívne uchopenie predmetnosti vo vnútornom vedomí je imanentným procesom, ktorý má isté imanentné trvanie, prekrývajúce sa s trvaním imanentnej predmetnosti počas intencionálneho zamerania. Husserl rozlišuje tri komponenty konštituujuce naše poznanie o transcendentných objektoch poznania v zmyslovom vneme:

1. vonkajší jav objektu;
2. konštituujuce vedomie, v ktorom sa konštituuje vonkajší jav ako niečo, čo je imanentné;
3. zameranie, ktoré môže byť zameraním na jav a jeho konštitúciu – to je predmetom vnútorného vnemu a môže byť zameraním aj na to, čo sa javí – to je predmetom zmyslového (vonkajšieho) vnemu.

su. Vychádzame na jej pôde z predpokladu, že je **jeden jediný tok – tok vedomia**, v ktorom sa konštituuju jednak imanentné časové objekty, ale zároveň aj jednota toku samotného. Dochádza k tomu na základe dvojakej črty intencionality ako podstatného charakteru poznávajúceho vedomia – Husserl hovorí o *priečnej*, resp. *diagonálnej* (*Quersintentialität*) a *pozdlžnej* (*Langsintentionalität*) intencionalite.

Jednotlivý časový predmet, v našom prípade hudobná melódia, vystupuje pri pre-vode do sféry imanencie ako to, čo Husserl nazýva *hyletické dátum*. Melódia ako časový predmet začína v *pôvodnej impresii*. To je prvá fáza kontinuálne aktuálnej prítomnosti časového predmetu, ktorý sa javí v jednote ako *teraz daný*.

LITERATÚRA

- [1] HUSSERL, E.: *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*. Praha, Univerzita Karlova 1970.
- [2] HUSSERL, E.: *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*. Den Haag, Martinus Nijhoff 1966.
- [3] HUSSERL, E.: *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filozofii*. Praha, Oikoymenth 2004.
- [4] HUSSERL, E.: *Phänomenologische Methode und phänomenologische Philosophie, Londoner Vorträge 1922*. Kluwer academic publishers 2000.

Mgr. Fedor Blaščák

Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK

Šafárikovo nám. 6

818 01 Bratislava

SR

e-mail: fedor.blascak@fphil.uniba.sk